

CONVERSA

Martí Roura

PAGÈS DEL RIPOLLÈS
I ELABORADOR
DE FORMATGES
ARTESANALS

RETRAT DE FAMÍLIA

**Els Pont del mas
Carol de Dosquers**

CINC GENERACIONS
QUE HAN SABUT
ADAPTAR-SE ALS TEMPS
QUE ELS HA TOCAT VIURE

PERFILS

Neus Andrés

UNA INSTITUCIÓ DE
L'ENSENYAMENT
SECUNDARI A OLOT

Inès Pagès

L'ÀNIMA DE L'HOSTAL
CAN SALVI
DE VILAVENUT

Josep Noguer

PALETA A LA CATALUNYA
DEL NORD I A BANYOLES

Josep Fàbrega

L'ÚLTIM FERRER
DE CANET D'ADRI

INDRET

**Sant Martí
de Llémna**

UNA MIRADA
EN EL PAISATGE

**El Pas dels
Liberals,
a l'entrada
d'Hortmoier**

A PEU

El Montpetit

**De Banyoles
a Rocacorba**

les garrotxes

www.garrotxes.cat

DOSSIER

FEINES DE BOSC

45 planes dedicades als homes i a les dones que tenien
en els boscos el seu lloc de treball; parlem de carboners,
llenyataires, traginers, tofonaires, peladors de suros, els
que feien rabasses... testimonis

d'un món que la
mecanització
ha convertit
en història

Publicacions de la Diputació de Girona

Mar de tots
Carles-Jordi Guàrdiola
"Col·lecció Josep Pla"

Defensa de la terra
Maria Àngels Anglada
"Col·lecció Josep Pla"

Memòries. Del 1935 fins al retorn a Catalunya
Aurora Bertrana
"Col·lecció Josep Pla"

Albons
Sebastià Balagué
"Quaderns de la Revista de Girona"

 Obra Social "la Caixa"

Les fogudes
Victòria Ricart i Delgà
"Quaderns de la Revista de Girona"

 Obra Social "la Caixa"

Vila-sacra
Josep Maria Figueras i Kimsa Moré
"Quaderns de la Revista de Girona"

 Obra Social "la Caixa"

Els aspres de l'Albera
Rosa Maria Moré, Erika Serra,
Estrella Rà i Lluís Gratacós
"Guies de patrimoni local"

La vall d'Hostoles i el riu Brugent
Xavier Solà i Cristina Bota
"Guies de patrimoni local"

Revista de Girona
Núm. 283 / Març-abril 2014

Diputació de Girona
Àrea de Cooperació Local, Cultural i d'Acció Social
Comunicació Cultural

www.ddgi.cat/publicacions

DIRECTOR >

Ramon Estéban
ramon@garrotxes.cat

COORDINADOR PLA DE L'ESTANY >
Guerau Palmada

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
revista@garrotxes.cat

COL·LABORADORS >

Joaquim Agustí i Bassols
Emili Bassols
Núria Batllem
Gemma Busquets
Marta Carbonés
Esteve Carrera
Joan Carreres
Inès Carrillo
Ernest Costa i Savoia
Josep Curto
Meritxell Daranas
Pere Duran
Joaquim Ejarque
Martí Figueras
Josep Garcia
Josep Grabuleda
Joan Juanola
Laia Juez
Marta Masó Escobairó
Domènec Moli
Cristina Mondéjar
Jordi Nierga
Anna Noguer
Enric Olivàs
Rosa Pagès
Esteve Palmada
Josep M. Pararols
Miquel Perals
Francesc Pereira
Eudald Picas
Albert Piqué
Xavier Plana
Joan Pontacq
Francesc Ricart i Coll
Quim Roca Mallarach
Núria Roura
Miquel Rustullet
Ester Sala
Joan Sala
Pep Sau
Arnau Urgell
Josep Valls
Àngel Vergés
Josep Vilar
Xavier Xargay

EDICIÓ DE TEXTOS >
Carme Xifre

DISSENY I MAQUETACIÓ >
Jon Giera

DISSENY WEB >
Sònia Moret

IMPRESSIÓ > Agpograf
DISTRIBUCIÓ > GLV
DIPÒSIT LEGAL > GI-381-2008
ISSN > 2013-3707

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECTOR EDITORIAL >
Àngel Madrià
angel@editorialgavarres.cat

COORDINADORA DE PROJECTES >
Dolors Roset
dolors@editorialgavarres.cat

DIRECTOR D'ART >
Jon Giera

DEPARTAMENT COMERCIAL >
Telèfon 972 46 29 29
comercial@editorialgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >
Eva Rodríguez i Eva Batlle
Telèfon 972 46 29 29
comercial@editorialgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >
www.gavarres.com
www.cadipedraforca.cat
www.alberes.cat
www.revistagirones.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

> Premi APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

FOTO DE PORTADA: LES EINES
I EL MATERIAL UTILITZATS
HAN ESTAT CEDITS PER
LLENYES I EXPLOTACIONS
FORESTALS PERE FALGUERA.
AUTOR: PEP SAU.

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS DÉUS DE LA FAGEDA

FRANCESC PEREIRA (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

7-9 ACTUALITAT

10-17

CONVERSA MARTÍ ROURA

RAMON ESTÉBAN (TEXT) // PEP SAU (FOTOGRAFIA)

18-22

RETRAT DE FAMÍLIA ELS PONT DEL MAS CAROL DE DOSQUERS

MARTA MASÓ ESCOBAIRO (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

24-31

PERFILS

NEUS ANDRÉS / INÈS PAGÈS / JOSEP NOGUER / JOSEP FÀBREGA

JOAN SALA, ERNEST COSTA, XAVIER XARGAY I MERITXELL DARANAS (TEXT)
JOSEP M. PARAROLS, JOSEP CURTO I PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

33-77

DOSSIER FEINES DE BOSC

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA (COORDINACIÓ)

79-95

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // HISTÒRIA // NISSAGUES // GASTRONOMIA
MÚSICA // FAUNA // PLANTES I REMEIS

96-99

INDRET SANT MARTÍ DE LLÉMENA

LAIA JUEZ (TEXT) // XAVIER PLANA (FOTOGRAFIA)

100-103

UNA MIRADA EN EL PAISATGE EL PAS DELS LIBERALS, A L'ENTRADA D'HORTMOIER

JOSEP VALLS (TEXT) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

104-107

A PEU

EL MONTPETIT

JOAQUIM AGUSTÍ I BASSOLS (TEXT I FOTOGRAFIA)

DE BANYOLES A ROCACORBA

JOAN PONTACQ (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA INAUGURACIONS OFICIALS

NÚRIA BATLLEM (RECERCA FOTOGRÀFICA)

conversa amb el formatger de Sant Pau de Segúries. EN MARTÍ ROURA I CASADEMUNT, NASCUT EL 1931, VA ANAR POC A ESCOLA PERÒ AIXÒ NO HA IMPEDIT QUE SIGUI UN HOME SAVI, DE FRASES MEDITADES I D'ARGUMENTS RAONABLES. EN MARTÍ ÉS D'AQUELLES PERSONES QUE HAN FET DE L'OBSERVACIÓ, L'EXPERIMENTACIÓ I EL SENTIT COMÚ UNA NORMA DE VIDA. EN AQUESTES PÀGINES REPASSA ALGUNS EPISODIS DE LA SEVA VIDA DE MASOVER ERRANT, I REIVINDICA LA RECUPERACIÓ DE LA RAMADERIA AL RIPOLLÈS I UNA MILLOR CONVIVÈNCIA AMB LA NATURA.

RAMON ESTÉBAN TEXT
PEP SAU FOTOGRAFIA

Martí Roura

—Us feia de Sant Pau, però ara em diuen que vau néixer a Sant Joan de les Abadesses.

—«Exacte, sóc de les Caselles. Érem els masovers d'aquesta finca, on també hi havia una altra casa, la Fàbrega. Érem tres germans, més una nena de la meua edat, més o menys, filla d'un germà del pare que havia quedat vidu. En aquella època —vaig néixer el 1931— solia haver-hi molta gent, a les cases.»

—Quan va esclatar la guerra éreu petit, però us en recordeu d'alguna cosa?

—«I tant. Me'n recordaria encara que visqués mil anys. Van passar coses grosses. A Sant Joan, cremaven les cases, cremava l'estació, que estava plena de material de guerra...

Aquells dies de retirada, els que marxaven calaven foc a tot arreu. Casa nostra era a prop de l'estació. Recordo que de bon matí l'estació es va encendre, va cremar tot el dia i, degut al material de guerra que hi guardaven, hi havia unes explosions... Es formaven uns cabdells de foc i fum que pujaven enlaire i, quan eren al capdamunt, petaven. La rodalia va quedar plena de rocs i trossos de ferro, de rails i altres materials de l'estació.»

—El pare va haver d'anar al front?

—«Sí, el van destinar a Lleida, però al cap d'un temps va desertar i va venir a amagar-se a casa. Estava en una habitació. S'hi entrava per una trapa, per la quadra. Un dia es van presentar a casa soldats, però es va poder escapar a temps, va

RAMON ESTÉBAN. Olot, 1961. Periodista
PEP SAU. Olot, 1963. Fotògraf

retrat de família Els Pont del mas Carol de Dosquers. FA GAIREBÉ UN SEGLE I MIG QUE LA FAMÍLIA PONT VA COMPRAR AQUESTA PROPIETAT, SITUADA A LA CRUÏLLA QUE CONFORMEN LES COMARQUES DE LA GARROTXA, EL PLA DE L'ESTANY I L'ALT EMPORDÀ. D'HEREU EN HEREU, LA CASA S'HA ANAT ADEQUANT AL PAS DEL TEMPS I ARA ÉS UNA MODERNA GRANJA DEDICADA A LA CRIA DE PORCS, QUE ALIMENTEN AMB EL CEREAL QUE CONREEN A LES ÀMPLIES EXTENSIONS DE CAMPS QUE HI HA A LA FINCA.

MARTA MASÓ ESCOBAIRO TEXT
PERE DURAN FOTOGRAFIA

Adaptats a la demanda del mercat

El mas Carol està situat al nucli de Dosquers, antic poble agregat a Maià de Montcal des del 1969. Es tracta d'una finca molt ben situada i amb unes àmplies vistes, a mig camí entre la carretera N-260, la que uneix Besalú amb Figueres, i el petit nucli de cases on hi ha l'església romànica de Sant Martí de Dosquers amb el seu cementiri parroquial. Diuen que el nom de la masia prové del doctor Ramon Carol, personatge il·lustre nascut al municipi el segle XIV i que va arribar a ser físic de la casa reial d'Aragó. Segons expliquen els actuals propieta-

ris, aquell metge, que sembla que fins i tot havia visitat el rei i la seva família, havia tingut consulta a la casa, fins on es desplaçava amb un cavall que deixava lligat a una argolla de ferro que encara es conserva a la paret d'una de les cabanes. La propietat està formada per l'antic mas pairal, ara ocupat per masovers, i per un altre habitatge de planta i pis, de construcció més moderna, on es va traslladar a viure la família Pont fa gairebé quaranta anys.

La casa vella va quedar tancada, i a poc a poc es va anar degradant. Però fa cinc anys van arreglar el teulat i les fa-

çanes i des de fa un any també n'han rehabilitat tots els interiors. A pocs metres de les dues cases, i amb l'hort entremig, s'alcen les enormes naus de les granges, les sitges i tots els espais destinats a l'emmagatzematge del menjar dels animals. Sens dubte és una casa de pagès que s'ha anat adaptant als temps, que s'ha afanyat a incorporar maquinària moderna i que ha adequat les instal·lacions a les normatives i requisits legals de cada moment. Al llarg de les últimes dècades han alternat la cria de porcs amb la de vaques i vedells, potenciant en cada moment l'activitat

MARTA MASÓ ESCOBAIRO. Barcelona, 1972. Periodista
PERE DURAN. Banyoles, 1967. Fotògraf

més rendible en funció de les necessitats i preus del mercat. A l'actualitat es dediquen sobretot al porcí. Tenen un centenar de truges i prop de 450 porcs d'engreix, tot i que no han abandonat del tot les vaques i ara estan preparant una de les naus per posar-hi un centenar de vedelles. Tots aquests edificis estan situats a la part nord de la finca, vorejant els amplis i extensos camps de conreu que té la propietat. Són 63 hectàrees de superfície, bona part de les quals estan dedicades al cultiu de blat, ordi i colza. La producció anual de cereal és tan gran que després de reservar

tot el que necessitaran per alimentar el bestiar de la granja, encara els en queda per vendre. La colza, per exemple, va a parar a la indústria especialitzada en l'elaboració de biodièsel. A més, i com que la casa té el seu propi molí, es poden moldre el gra i fer-se el seu propi pinso, que guarden en unes grans sitges, amb l'estalvi de costos que això representa. Ja fa algun temps que el pes de tota aquesta feina el porta en Xavier Pont, que des de petit ha tingut molt clar que volia continuar la tradició familiar i dedicar-se a la pagesia. Ell i la seva mare, la Sabina Oliveras –vídua

des de fa un any–, ens obren les portes de la casa i dels records. Junts fan memòria i ens expliquen la història del mas i de la seva família.

Els orígens familiars. La família Pont és la propietària del mas Carol des de fa cinc generacions. Tot i que no en conserven els documents, calculen que devia ser cap al 1870 quan el seu rebesavi, fill del mas Sabadí de Serinyà, va comprar la casa per 25.000 pessetes. Per poder quedar-se-la va haver de demanar els diners a un prestador de Vilamarí, però com que era un home decidit i

Foto de grup de la família Pont. D'esquerra a dreta: Aleix Pont, Xavier Pont, M. Mercè Pont, Sabina Oliveras, Joan Gainza, Blanca Gainza i Martí Gainza.

M3

Inauguració del camp municipal d'esports d'Olot per les Festes del Tura, en què es jugà un partit entre els juvenils del Futbol Club Barcelona i la Unión Deportiva Olot.

DATA: 4 DE SETEMBRE
DE 1955

AUTOR: JOSEP M. DOU CAMPS
PROCEDÈNCIA: ARXIU
COMARCAL DE LA GARROTXA.
SERVEI D'IMATGES.
COL·LECCIÓ D'IMATGES DE
JOSEP M. DOU CAMPS

M4

Carrera de sacs en els jocs de cucanya de la primera festa del barri de Benavent a Olot, amb la qual se'n celebrà la inauguració.

DATA: SETEMBRE DE 1977
AUTOR: JOSEP M. DOU CAMPS
PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA. SERVEI D'IMATGES. COL·LECCIÓ
D'IMATGES DE JOSEP M. DOU CAMPS

DOSSIER FEINES DE BOSC

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

El bosc, tot un món [PÀG. 34]

RAMON ESTÉBAN [Olot, 1961. Periodista]

Font de riquesa, font de pobresa [PÀG. 36]

INÈS CARRILLO [Riudaura, 1975. Geògrafa]

Els Juanola, nissaga d'esclopers [PÀG. 38]

JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]

Tota una vida traient llenya [PÀG. 42]

ESTEVE CARRERA [Perpinyà, 1959. Periodista]

En Delfí d'Oix, tofonaire [PÀG. 44]

CRISTINA MONDÉJAR [Olot, 1990. Periodista]

De fosc a fosc [PÀG. 46]

MARTA MASÓ ESCOBARÓ [Barcelona, 1972. Periodista]

Una llarga experiència forestal [PÀG. 48]

JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]

Quan el bosc era la fàbrica [PÀG. 50]

GEMMA BUSQUETS [Banyoles, 1975. Periodista]

Riquesa forestal a la vall [PÀG. 54]

MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]

L'home que menava la Romera [PÀG. 58]

ARNAU URGELL [Barcelona, 1982. Periodista]

Gent de bosc del Pla de l'Estany [PÀG. 60]

JOAQUIM EJARQUE [Girona, 1946. Activista cultural]. MIQUEL RUSTULLET [Banyoles, 1945. Activista cultural]

Sota els arbres de Pujarnol [PÀG. 64]

ÀNGEL VERGÉS [Banyoles, 1968. Mestre i filòleg]

Tornejant bitlles d'alzina [PÀG. 66]

ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]

Els Adroher, rematants a Parets [PÀG. 68]

ANNA NOGUER

Una vida entre aulines [PÀG. 70]

ALBERT PIQUÉ [Barcelona, 1971. Tècnic ambiental]

Pels cingles de can Barretina [PÀG. 72]

JOAN CARRERES [Viladamat, 1976. Fotògraf i escriptor]

ALTRES REPORTATGES

Els boscos de Bolòs / Josep Rubirola, en Pitu Cavaller

[PÀGINES 40 / 62]

FRANCESC RICART I COLL / ÀNGEL VERGÉS

PERFILS

Francisco Fàbrega / Marcel·lí Quintana / Albert Carbonés

Lluís Comamala / Miquel Ribas / Júlia Pujol

[PÀGINES 53 / 57 / 74 / 75 / 76 / 77]

JORDI NIERGA / NÚRIA ROURA / MARTA CARBONÉS / DOMÈNEC MOLI / MARTA CARBONÉS / NÚRIA ROURA

Un cabàs d'espart
ple de carbó vegetal.
FOTO: Pep Sau.

El bosc, tot un món

Ramon Estéban > TEXT

Si hi ha un lloc que resumeix la feina al món rural segurament és el bosc: un espai de connotacions romàntiques, llegendàries; inspirador de pintors i poetes, i alhora escenari de tasques duríssimes, totalment manuals fins fa poques dècades, difícils d'imaginar per les generacions més tendres. Sota les capçades d'aulines, fajos o pins, les famílies de les cases de pagès hi completaven la seva feble economia, replegant herbes remeieres, recollint feixines i tallant alguns arbres per als focs amb què cuinaven i s'escalfaven... D'altres, n'eren professionals, bé durant tot l'any o bé per temporades, ja que a l'estiu hi havia molta feina als camps: els carboners, els llenyataires, els tofonaires, els traginers, els que es cuidaven dels pous de glaç... Alguns s'hi havien de quedar a dormir, al ras o en precàries cabanyes, i qui més qui menys col·laborava a estassar camins. Tot plegat feia del bosc un indret força humanitzat, en què, generalment, regnava l'harmonia. Curiosament, alguns dels personatges que apareixen en el present dossier ens fan notar que, malgrat l'activitat que s'hi registrava, d'incendis gairebé no n'hi havia. Segurament era degut –hi afegim nosaltres– precisament al fet que hi havia gent sempre i, per tant, el bosc estava més cuidat i vigilat.

Com no podia ser d'altra manera, el món dels bosquetans i els oficis que hi estan vinculats és una

mina d'històries i d'anècdotes. En les pàgines que vénen a continuació n'oferim unes quantes, ja que, per sort, conservem l'última generació que les ha protagonitzat. A través de l'Esteve de cal Rei de Batet –un home de 88 anys que sempre ha fet servir la mateixa picassa, comprada a un ferrer de Mieres quan era jove– la Marta Masó ens resumeix molt bé l'obtenció de llenya per fer les piles carboneres: «Com que no tenien serra, feien servir la destrall. Un cop tenien l'arbre a terra –una aulina– el picaven en trossos de metre, que era la mida que necessitava el carboner per fer les piles. Per aquesta feina cobraven vuit duros al dia i l'horari era de fosc a fosc». Fer servir destralls era un risc i, és clar, de tant en tant hi havia accidents, generalment perquè l'eina acabava picant sobre les cuixes o els peus. En Pere Costa, de Sords, en parla d'alguns en el reportatge que signen en Miquel Rus-tullet i en Joaquim Ejarque: «Recordo una vegada que vam haver de baixar en Joan Canal, de Santa Llogaia, des de dalt de la muntanya fins a Vallfogona a cavall d'una euga. O la vegada d'en Met Saca, que mentre treballava en els boscos de ca l'Huguet de Terradelles li va relliscar la destrall i se li va emportar mig taló. Li feia molt de mal i en el viatge, fins arribar a la clínica Bofill de Girona, li vam anar donant vi; el problema va

ser que quan els metges li van fer el tractament només feia que treure vi.»

Arran de les explicacions d'en Joan Carrera de Bassegoda, i d'en Martí Vilarnau, de Falgons, l'Esteve Carrera ens descriu aquella humanització esmentada amb anterioritat: «Fins a finals dels anys 50 el bosc era cuidat com uns horts o uns camps. Hi havia mà d'obra, amb gent a totes les masies, i les feines del bosc s'alternaven amb les del camp. A partir de l'abril i a l'estiu no es tallava bosc, perquè es deia que hauria malmès l'arbre, s'hauria espatllat el brotar. En els boscos d'alzina, primer s'estassava i es feia el camí; després s'escorxaven les alzines per preparar sacs d'escorça per als tintorers; es classificava les alzines que més tard s'haurien de treure. A partir de la tardor i a l'hivern s'explotava, i es tallava tot el que s'havia preparat. Els pins també es pelaven i es deixaven *secar*.»

Una constant de la majoria de persones amb les quals hem parlat és el deix de nostàlgia amb què evocuen el treball a bosc, com si l'ambient, el contacte amb la natura i la simplicitat d'aquella vida haguessin fet oblidar-ne la duresa. Sens cap mena de dubte, el més contundent a lamentar la desaparició d'aquell món és en Pitu Cavaller, de Canet d'Adri: «Tot això se n'ha anat a can Pixa!», diu a l'Àngel Vergés.

En aquest dossier trobareu un article de la geògrafa Inès Carrillo, que ens introdueix en la història i la realitat dels nostres boscos; l'Esteve Carrera parla amb un bosquetà i un negociant de fusta; en Pep Vilar ens presenta els Juanola, una nissaga d'esclopers; la Marta Masó, l'Esteve de cal Rei de Batet, un home que pràcticament ha fet de tot, al bosc; en Joan Sala ha conversat amb un altre empresari forestal, en Joan Anglada, nascut a Toralles (Alta Garrotxa); en Miquel Peral ens ofereix una panoràmica de personatges i històries vinculats a l'explotació del bosc a la vall de Camprodon; la Gemma Busquets ha conversat amb dos carboners de Mieres; l'Anna Noguer ha recollit el testimoni d'en Pere Adroher, de Parets d'Empordà

(Vilademuls), així com de l'empresa Torneria Santamaria, de Serinyà; en Miquel Rustullet i en Joaquim Ejarque han aplegat diversos personatges del Pla de l'Estany; l'Àngel Vergés ens acosta històries bosquetanes de Pujarnol (Porqueres) i el cas d'en Pitu Cavaller, de Canet d'Adri; Francesc Ricart evoca els magnífics boscos de Bolòs (Camprodon); la Marta Carbonés repassa la història de la torneria d'en Miquel Ribas, de les Planes, famosa per les baldufes, i ens presenta un home que havia treballat estassant el bosc per a les línies elèctriques; de la feina dels tofonaires n'escriu la Cristina Mondéjar, a partir del testimoni d'en Delfí d'Oix; del popular Xicu escloper, de Mieres, ens en fa cinc cèntims en Jordi Nierga; en Joan Carreres ho fa d'en Pere Torra, de Costabella (Sant Aniol de Finestres); la Núria Roura ha mantingut unes bones converses amb en Marcel·lí de Beuda i la Júlia de la Mota; en Domènec Moli, amb en Lluís Comamala, nascut als Juncars de la Vall de Bianya; l'Arnau Urgell ens fa cinc cèntims d'en Climent Llongarriu, de Sant Joan de les Abadesses; mentre que l'Albert Piqué narra la vida d'en Joan Oliveras, de Sant Esteve de Llémena.

Som-hi, doncs. Calceu-vos unes botes còmodes i deixeu-vos guiar per tota aquesta gent cap a les olors, els colors, les fresses i les històries dels nostres boscos 🌲.

Carboners a l'Alta Garrotxa.

PROCEDÈNCIA: Arxiu Maria Vilanova Collellmir.

Els Juanola, nissaga d'esclopers

DIVERSES GENERACIONS D'AQUESTA FAMÍLIA ORIGINÀRIA DE SANT GRAU D'ENTREPERES HAN EXERCIT AQUEST OFICI, ARA EXTINGIT, A LA GARROTXA, AL RIPOLLÈS I AL VALLESPÍR

Josep Vilar > TEXT

L'esclop era el calçat dels pobres. Fet de fusta tova. Era efímer, però econòmic. Havia estat fins a la meitat del segle XX el calçat dels pagesos de muntanya. Segons diverses publicacions consultades, ja no queda cap escloper viu a Catalunya. L'últim, diuen, va ser en Jordi Coll de Taradell. Va morir el 2009. Doncs no, com a mínim en resta un, de viu: Manel Juanola i Mateu, de 86 anys, veí de Camprodon. Això sí, ell és l'últim de la nissaga Juanola d'esclopaïres, originaris de l'Alta Garrotxa i que es van escampar per la Garrotxa, el Ripollès i el Vallespir. Eren de Sant Grau d'Entreperes, un poblet del terme de Sales de Llierca.

El primer de la nissaga va ser en Josep Juanola (1813), nascut a Monars (Oix). De jove va aprendre l'ofici a la banda del Vallespir i a l'any 1858, casat i amb criatures, es va establir al mas Grauet de Sant Grau, ara unes migrades runes. Tres dels seus fills van fer d'esclopers: en Martí, en Joan i l'Esteve Juanola Pujol. En Martí i l'Esteve es van casar a Tortellà, on els seus fills van continuar fent d'esclopers. En Joan, nascut el 1850, va restar a Sant Grau i va casar-se amb la Teresa Coma de Sant Miquel de Pera. Van tenir força descendència i tots els fills barons van fer d'esclopers: en Pere, en Patllari i en Pep.

Escloper cap a Olot. En Pere Juanola, nascut el 1876 i conegut per en Pere de

Grauet, era molt treballador i responsable. Va ser alcalde de Sant Grau. Conta la seva néta que quan es va construir la carretera dels Valencians —unia Tortellà amb Gítriu—, per tallar els boscos, cap a l'any 1901, l'avi els donava els permisos. En Pere havia fet més de tres viatges a Barcelona en cobles de tres matxos carregats d'esclops i per camins de muntanya. Tenia treballadors i aprenents. Sant Grau a finals del segle XIX era conegut com a poble d'esclopers. Tenien la fusta de pi roig ben propera. En Pere, amb els anys, es va establir a Olot, on hi havia millor mercat. El va acompanyar en Pep, el germà petit, com a treballador. En Pere va tenir nou fills, vuit noies i un noi. El fill, en Joan Juanola i Porcioles, va continuar l'ofici a Olot i tenia el taller al Firalet. En els anys 50 ja treballava amb el procés mecanitzat, arribant a fer més de 700 parells d'esclops a la setmana.

Escloper cap al Vallespir. En Patllari Juanola, l'altre germà, nascut el 1879, de jove va marxar a treballar a Serrallonga, al Vallespir. Va fer d'escloper, a més de ser un bon caçador i un gran i famós furtiu, fins al punt que el Prefecte el va expulsar una temporada de França. Va tenir dos fills, en Jau i en Pi-erre, ambdós esclopers. En el petit museu etnològic de Serrallonga, els esclops i eines que s'hi exposen eren d'en Patllari de Sant Grau.

Escloper cap al Ripollès. En Puntí, un magre mercader d'Olot, de fulles d'afaitar i brotxes, que recorria a peu els mercats i pobles del Ripollès i la Garrotxa, repetia a en Pep Juanola: «Pep, a Camprodon falta un escloper. Allà faràs mercat». En Pep, nascut el 1893, li va fer cas i d'Olot, on era empleat, se'n va anar a establir pel seu compte a Camprodon, en un petit pis del carrer València. Allà es va casar i va tenir quatre fills, la Teresa, en Manel, en Ramon i en Joan. Els nois van ser tots esclopers. La Teresa, ara amb 90 anys ben portats, vídua, i resident a Camprodon, ens diu: «Si jo haguera estat un home també hauria fet d'escloper, m'agradava molt, sempre els ajudava a la botiga.»

Escloper cap a la Miana. Un altre escloper, en Josep Juanola, que també n'era de la mateixa ascendència, feia d'escloper a Tortellà. Pels volts de l'any 1916, va marxar-ne, junt amb la família, per anar a viure al mas dels Agustins, prop de Sant Julià del Mont, al terme de Sant Ferriol. Allà tenia la matèria primera a tocar, els boscos de pi roig. El seu fill, en Llorenç Juanola, també va fer d'escloper. Els néts ja no. Un va fer-se capellà, mossèn Joan Juanola, rector dels Àngels. Va ser el mossèn que va casar, mig en secret, en Dalí i la Gala, al mateix santuari. L'altre, en Josep M. Juanola, va acompanyar el seu germà mossèn i va portar el negoci de l'hostalatge del santuari dels Àngels.

Eina d'escloper.
FOTO: Pere Duran.

No citarem tots els Juanola que feren d'esclopaires. Però sí volem remarcar, com a anècdota, que alguns d'ells, i en plena Alta Garrotxa, els constava en els registres que realitzaven l'ofici d'*almadreño*, un ofici que ni ells deurien saber de què es tractava, ni devien saber pronunciar, i que no és altre que escloper en la llengua veïna. Tocava la imposició de l'idioma castellà en els documents oficials.

En Manel, l'últim escloper. En Manel Juanola va néixer el 1927 a Camprodon. Als 13 anys ja feia esclops. Ens comenta apassionat que la millor fusta per treballar era la de saule. Una fusta molt tova, fàcil d'obrar i que feia uns esclops molt lleugers. També anava bé la fusta de pi roig, més dura i resistent. Els de saule solien ser per a les dones i els de pi per als homes. Recorda que, quan els estius anaven a bosc a «fer la campanya», solien anar a can Rodà de Feitús, al terme de Llanars, i paraven la tenda de campa-

nya feta d'un *toldo* que havien arplegat abandonat de la guerra, per la retirada. Partien amb totes les eines i realitzaven tot el procés a bosc, excepte polir i pintar. Serraven els tacons de saule o pi, d'un diàmetre mínim de 10 cm i amb la destrial d'escalabornar feien les peces. Tot seguit amb l'ajuda d'un *puntell* i d'un *ui-xol*, els hi donaven la forma externa. Per al buidatge de l'esclop utilitzaven la triba, que és com una gran trebinella amb un mànec perpendicular d'alzina per fer força. Feien tres forats amb la triba, dos de verticals, un a la zona del taló, un al centre i un forat inclinat cap dins. Un cop fets els forats grossos hi passaven la cullera –una eina semblant a una gran cullera però ben esmolada–, que anava buidant l'interior de l'esclop. El buidatge era el procés més dur. Per últim polien l'esclop amb una eina anomenada rasa. Els esclops, un cop acabats, els col·locaven tombats i encaçats els uns amb els altres i en feien grans piles de l'alça-

da d'una persona. D'aquesta manera no hi entrava l'aigua de la pluja, però sí hi passava l'aire. En pocs dies els tenien secs.

Els esclops de pi solien ser fumats, cremant les mateixes restes de fusta verda que sortien del buidatge. Amb el fumafavorien que la fusta no es corqués. En el taller, fora de la temporada d'estiu, també hi elaboraven els esclops: es feien els acabats i es col·locava, a la part superior de l'esclop, la *ganxola*, una peça tova per esmorteir el fregament, en contacte amb el peu, en caminar. Les *ganxoles* eren de cuir, generalment, amb una banda de cartró a dins i farcides de pèl de vaca. També s'obraven esclops embotinats, que consistien a clavar una peça de cuir a tot el seu voltant, cobrint fins per sobre el turmell que servia per evitar l'entrada de neu i aigua. Els pagesos més ferrenys volien els esclops ferrats per no patinar.

Això se solucionava clavant unes tatxes a la part inferior. Però encara era més efectiu clavar-hi claus de ferrar. En Manel comprava als ferradors claus usats de ferrar matxos i cavalls, i els clavava a la sola. Així els esclops eren més segurs.

S'havien d'obrar esclops de totes mides. Els més petits eren del 10, per a les criatures. Del 10 volia dir de 10 cm de llargada interior, per exemple un esclop del 24 eren 24 cm i representava un número 36 de peu. En Manel havia hagut de fer esclops del 35, és a dir peces de més de dos pams. Per cada parell d'esclops s'havia d'obrar un peu dret i un d'esquerre. Es realitzava fent acabar les puntes de l'esclop cap a l'interior. Els Juanola tenien dues maneres o models d'acabar l'esclop, un era amb la punta acabada en punxa, que en deien amb nas de gra d'all, i l'altre amb nas de tascó, més ample. Al final, amb una fina gúbia es realitzaven els dibuixos embellidors i ja tenien l'esclop ben acabat. El dibuix

En Manel Juanola, de Camprodon, envoltat d'eines d'escloper. Any 1998.

FOTO: Arxiu Família Juanola.

Tota una vida traient llenya

A PAGÈS, ANAR A BOSC ERA UN COMPLEMENT, PERÒ ALGUNS HOMES, COM EN MARTÍ VILARNAU, DE BANYOLES, O EN JOAN CARRERA, DE BASSEGODA, EN VAN FER EL SEU OFICI

Esteve Carrera > TEXT

Cinquanta pessetes el jornal per anar a bosc amb la picassa; cent pessetes si hi anaven amb les mules per portar carbó a bast fins a la carretera, i fins a cent vint-i-cinc si hi anaven per *arrastrar*, també amb les mules. Fins als anys cinquanta a pagès, molts joves a partir dels setze anys començaven a treballar a bosc d'aquesta manera. Nascut el 1935, en Joan Carrera era de can Sala de Bassegoda, i recorda perfectament que anar a bosc era el complement de feina habitual de totes les cases de pagès d'aquelles muntanyes. Quan no era època de sembra i, per tant, no es necessitaven les mules i les feines del camp anaven a menys, els joves de les cases anaven a bosc. Des de can Sala feien colla amb els veïns de can Nou: un parell d'homes i un parell de mules de cada casa i marxaven a fer l'*arrastre* cap als boscos del Caritg, Espinau o Puigbalí. Ells entraven en acció després dels talladors; amb les mules –a altres llocs també es feia amb cavalls o fins i tot amb bous– s'havien d'arrossegar els troncs, fer-los rodar amb barres des dels marges per apropar-los a la carretera on uns altres homes els carregarien en carros o camions. Si era moll o glaçat era perillós, perquè els troncs patinaven i podien fer mal a les mules. «Però

eren molt ensenyades –diu en Carrera–; si es desfeia un tronc cridàvem, 'Escapa't' i les mules s'apartaven de pressa». Quan anaven a l'*arrastre*, marxaven per una setmana: es treballava tot el dia, i al vespre, a dormir abrigat amb una manta sobre la palla en alguna cabanya, vora el foc amb el tupí i el menjar que havien portat de casa. Quan no hi havia feina d'*arrastre* en Joan també recorda que a can Sala s'anava a tallar. Quan als 20 anys va marxar de Bassegoda per anar-se a instal·lar a Figueres, en Carrera no va descuidar aquells anys al bosc, al contrari, en va fer el seu ofici. Va comprar un camió per fer de transportista, però en base a la feina de bosc i traient fusta d'aquells boscos de la Garrotxa que coneixia tan bé. Va començar a comprar i vendre llenya, va posar-hi treballadors, va comprar una tanqueta i ha fet del bosc una de les seves principals activitats fins que s'ha jubilat.

El negoci del bosc. Des de Banyoles, en Martí Vilarnau també ha dedicat tota la seva vida a l'explotació forestal. Nascut al 1923 a Falgons (Sant Miquel de Campmajor), recorda perfectament que va donar d'alta el seu negoci el 1953 i que es va jubilar 50 anys més tard, el 2003, quan va tenir 80

anys. En Martí Vilarnau també va conèixer totes les feines del bosc de ben petit perquè era de pagès, però explica que ell –físicament– no ha tallat mai: «Jo sempre he tingut al cap de fer algun negoci, comprar i vendre, és *lo* meu, i m'ha anat prou bé, encara que no sigui un home d'estudis», diu avui en Martí. Entre els 'negocis' que va fer de jove, també recorda que hi va haver el contraban i fer passar gent a França, unes activitats que li van valdre ser detingut a finals dels anys 40. Però amb l'explotació forestal es va assentar i va anar fent pujar el seu negoci. En els moments de més activitat va arribar a tenir uns quaranta treballadors, i participacions en tres camions que treien llenya en molts boscos d'aquestes comarques; entorn dels termes de Banyoles, Crespià, Beuda, Serinyà, Besalú, Lliurona, Bassegoda, Olot o Sant Joan les Abadesses. «Jo no tallava, però m'aixecava a les cinc i voltava sempre a pertot», explica. La seva feina era parlar amb els propietaris, anar al bosc per avaluar una campanya –un tros de bosc per tallar–. I comprar, per després vendre la llenya a major. Ell s'encarregava de donar preu a la talla dels arbres als talladors i el transport, a uns camioners. La clau del negoci era saber posar el preu just en funció del terreny i dels arbres de cada lloc, classificar fustes... perquè tothom s'hi pogués guanyar la vida. «Sense enganyar ningú, m'ha anat bé el negoci; cal portar-ho a la sang», diu.

En Martí Vilarnau viu a Banyoles i s'ha dedicat durant 50 anys a l'explotació forestal // FOTO: Esteve Carrera.

La gent com en Joan Carrera i en Martí Vilarnau, que s'han dedicat tota la vida a treure llenya d'aquestes muntanyes, també són els millors testimonis dels canvis que ha experimentat el bosc. Fins a finals dels anys 50 el bosc era cuidat com uns horts o uns camps. Hi havia mà d'obra amb gent a totes les masies, i les feines del bosc s'alternaven amb les del camp. A partir de l'abril i a l'estiu no es tallava bosc, perquè es deia que hauria malmès l'arbre, s'hauria espatllat el brotar. En els boscos d'alzina, primer s'estassava i es feia el camí; després s'escorxaven les alzines per preparar sacs d'escorça per als tintorers; es classificaven les alzines que més tard s'haurien de treure. A partir de la tardor i a l'hivern s'exploitava i es tallava tot el que s'havia preparat. Els pins també es pelaven i es deixaven assecar. «Antigament no es feia cap campanya sense estassar», assegura en Martí.

A poc a poc, però, les masies s'han anat buidant, ha anat faltant gent qualificada per fer aquestes feines. I paral·lelament s'ha anat introduint maquinària: les motoserres, els camions i els *cabestrans* —cables connectats a la presa de força dels tractors per arrossegar els troncs— han anat substituint els matxos de bast. L'arribada

dels camions va facilitar l'obertura de carreteres —també s'ha cuidat d'obrir-ne moltes en Martí Vilarnau—. A partir dels anys 70 i 80 ja es va anar perdent la feina d'estassar el bosc i també es va començar a tallar durant tot l'any. «Ha canviat tot, com de la nit al dia», diuen aquests professionals quan comparen l'explotació forestal tal com era quan van arrencar els seus negocis, i com va quedar quan es van jubilar. 🌲

Segons ell, una altra de les claus que han fet que el seu negoci anés bé, és que tots els treballadors amb qui tractava sempre els pagava a preu fet, mai a jornal, «perquè tenien el seu interès en la feina.»

Quan el bosc era un hort. Quan el bosc encara era un patrimoni, tot tenia un valor, i pràcticament totes les espècies s'aprofitaven. Amb l'alzina, la finalitat principal era el carbó i la lle-

nya per fer foc; el freixe i l'om s'havien utilitzat també per fer eines com forcats i llaures; els pollancre anaven més per desenrotllar o per serrar, depenent de quina classe eren. El pi anava molt per fer palets, tot i que en els anys de postguerra també es va fer servir per fer portes, però sense continuïtat. «Aquí no tenim boscos de pi per tenir qualitat de fusta; cap a Puigcerdà i més amunt ja és diferent», diu en Martí.

En Joan Carrera, a la dreta, a sobre uns troncs que estan a punt per ser arrossegats cap a la carretera. Anys 80 // FOTO: Arxiu Joan Carrera.

En Delfí d'Oix, tofonaire

FA MÉS DE TRENTA ANYS QUE EN DELFÍ MASDEU ÉS TOFONAIRE I, PEL QUE SEMBLA, ENCARA EN TRIGARÀ UNS QUANTS MÉS A DEIXAR DE SER-HO

Cristina Mondéjar > TEXT

A l'antic Egipte ja n'apreciaven el gust i se les menjaven arrebossades amb greix, a la Grècia clàssica en valoraven les virtuts afrodisíaqües, i a l'edat mitjana es consideraven una manifestació del dimoni pel seu color negre, el seu aspecte amorf i per les qualitats tan estimades pels grecs. En l'actualitat se la denomina de diverses maneres: el diamant negre de la cuina, el diamant del bosc o l'or del bosc. Efectivament, estem parlant de la tòfona.

En Delfí Masdeu Seguí, de 60 anys i originari d'Oix –tot i que actualment viu a Montagut–, ha dedicat gran part de la seva vida a buscar tòfones. Ja des que era a l'escola hi anava els caps de setmana amb alguns companys i després venien les que trobaven a algun altre tofonaire no prou satisfet del seu botí. Amb un somriure als llavis, comenta: «Ens donaven el que volien, però sempre en trèiem alguna cosa». Al costat de casa seva se n'hi feien i com que ningú no les collia s'hi va començar a aficionar. Fins i tot va ensenyar el gos que normalment tenien per les vaques a buscar-ne. Si bé el seu pare i el seu padrí li van ensenyar els coneixements bàsics de l'ofici de tofonaire, el primordial és anar adquirint experiència amb la pràctica, «i encara ens morirem sense saber-ne prou», diu.

Amant de la muntanya i d'estar a l'aire lliure, des de molt aviat en Delfí va tenir clar que

es volia dedicar a buscar tòfones, però els seus pares s'hi van oposar, «deien que era feina d'un pastor, que no valia res», i és per això que va començar a treballar a can Sala, la històrica empresa d'embotits de Castellfollit de la Roca. «Em vaig equivocar i vaig tornar a la muntanya quan tenia 25 anys; vaig perdre uns deu anys». Després de més de tres dècades, encara ara recorre tots els espais que pot. Li agrada viatjar –moltes vegades per veure si troba alguna tòfona– cap a Lleida, al Pirineu... I, a la mínima que pot, torna a explorar les muntanyes d'Oscà, zona que li porta molts records de quan va fer-hi el servei militar. Normalment en Delfí només va a la muntanya amb algun company caní. Algunes vegades hi ha anat amb alguna persona de confiança, però aquest ofici és essencialment solitari i està envoltat d'una fina aurèola de secretisme. I és que, obviament, al bon tofonaire no li agrada divulgar els seus millors recers.

Què és exactament la tòfona? La tòfona és parenta dels populars bolets, amb la diferència que aquesta es forma sota terra. És un fong que viu en simbiosi amb alguns arbres. Neix sobretot prop de les alzines, però no fa cap lleig als roures, als avellaners ni tampoc a alguns tipus de pi. D'aquesta manera, l'arbre dona a la tòfona els nutrients que necessita

per formar-se. A canvi, aquesta ajuda les seves arrels a absorbir millor els minerals del sòl. Cal dir que aquest fong triga de cinc a deu anys a formar-se, en funció de la varietat que estudiem.

A Catalunya trobem, principalment, tres tipus de tòfona: la negra (*Tuber melanosporum*), la blanca o d'estiu (*Tuber aestivum*) i la magenca (*Tuber brumale*). La tòfona negra –recol·lectada durant els mesos d'hivern– és la que més es cull i també la més valorada a la cuina. La tòfona magenca la segueix en gust i qualitat, i la blanca romandria al tercer lloc.

Tot i així, n'hi ha de molts tipus, i, com amb tot, sempre n'hi ha alguna que és més comuna en una zona que una altra. Per exemple, als països del nord d'Europa es troba sobretot la tòfona gravada, que aquí, a Catalunya, normalment es troba entre Berga i el Cadí.

Els nostres veïns francesos aprecien molt el gust de la tòfona. Fa anys que està molt arrelada a la seva cultura culinària, i és per això que se n'exporta una gran quantitat a aquest país.

L'acompanyant del tofonaire. Per poder trobar tòfones és indispensable disposar d'una bona ajuda. En el cas d'en Delfí, el solen acompanyar un o dos gossos. En l'actualitat la seva aliada és la Nuca. En aquests anys ha tingut de vuit a deu gossos, principalment femelles. De fet, els tofonaire solen preferir

que els acompanyin gosses perquè es distreuen menys que els mascles amb les olors alienes. De realment bons, confessa, n'ha tingut dos o tres, però tots han estat igual d'estimats. En Delfi recorda amb tristesa en Pinxo, el gos que va perdre a Sòria uns dies abans de Reis: «Començava a fosquejar, ell no s'hi veia gaire —era vellet—, va començar a marxar enllà i ja no el vaig veure més». Va allargar la seva estada a Sòria per veure si el trobava, però no va tenir sort.

La sort sí que va estar del seu bàndol un altre dia que havia sortit a buscar tòfones. Ell i el seu fidel company es van trobar una vaca que els va començar a perseguir. Aquesta va enxampar el gos i li va clavar la banya al ventre, «les vísceres li corrien potes avall». Una imatge esgarriosa, segur. En Delfi va intentar no perdre els nervis, va agafar-lo a coll,

va portar-lo al cotxe i va trucar al veterinari de Sant Joan, que de seguida el va intervenir. El més sorprenent no és que l'animal se'n sortís, sinó que al cap de vuit dies ja tornava a ser a la muntanya flairant el sòl amb delit.

Però els gossos no són l'únic animal amb el nas fi i capaç de trobar tòfones. Aquest fong desprèn una olor tan intensa que atrau altres bestioles. A les sargantanes els agrada estirar-se allà on en senten l'aroma, els esquiroles i les guilles també se'n senten atrets, però són els porcs senglars els que les busquen i se les mengen amb autèntica devoció, i això és realment un problema. Aquest producte s'està perdent arreu d'Espanya, sobretot a la zona de la Garrotxa, per la invasió de senglars que hi ha als nostres boscos. També es van perdent les tofoneres naturals, i no se'n formen de noves. En Delfi explica

que, a més, ara s'ha començat a posar de moda fer-ne plantacions particulars, i això no ajuda gens l'ofici, perquè hi haurà tanta oferta que el seu valor disminuirà. I a tot això s'han d'afegir els canvis que està experimentant el clima, que afecten també el seu naixement.

Un ofici amb edat de jubilació? L'ofici de tofonaire no és com qualsevol altre; es basa en una vocació autèntica. És per això que en Delfi ho té clar, el bosc és una part molt important de la seva vida, i continuarà anant a buscar tòfones fins que ja li sigui impossible. És com aquell qui va a buscar bolets. Afirmar que sempre, caminant més o menys quilòmetres, vol continuar fent-ho, com a mínim fins que la salut li ho permeti. De fet, aquells qui el coneixen saben que no serà fàcil que abandoni l'ofici, perquè per ell «ser tofonaire és un vici»

En Delfi Masdeu, en una sortida amb dos dels seus gossos tofonaires, l'any 2006.

FOTOS: Enric Olivas.

Riquesa forestal a la vall

UN DELS MOTORS ECONÒMICS DE LA ZONA DE CAMPRDON ÉS L'EXPLOTACIÓ DELS BOSCOS, QUE HA PERMÈS MOLTA GENT VIURE'N DIRECTAMENT O INDIRECTAMENT AL LLARG DELS TEMPS

Miquel Peral > TEXT // Eudald Picas > FOTOGRAFIA

L'exploració dels boscos a la vall de Camprodon va començar en temps molt reculats. En un principi, se n'obtenia llenya per fer foc i fusta per a la construcció d'habitatges i eines d'ús comú. En arribar el segle XVII, foren utilitzats massivament per a l'obtenció de carbó vegetal destinat al funcionament de les fargues.

Aquest fet propicià la desaparició de molts boscos, que s'han hagut de repoblar. A partir de la darrereria del segle XIX, amb l'aparició de les serradores mecàniques, la fusta es comercialitzava a gran escala. Mercès a la tasca de l'enginyeria forestal, fou possible regular la utilització dels boscos de manera sostenible.

Des de les èpoques més remotes, els diferents treballs de bosc s'han realitzat de forma manual. L'home de bosc tallava els arbres a mà, amb picasses i xerracs. I els arbres eren arrossegats per animals. Amb el temps, aquests homes, que es guanyaven la vida amb les feines de bosc, esdevingueren veritables professionals. En Joan Magret i Sala (Camprodon, 1941), empresari i descendent d'una família de serradors, ens en fa cinc cèntims: «Els nostres avantpassats que treballaven al bosc van ser els qui assentaren les bases de la forma d'exploració. Com moltes altres professions, el seu treball era eminentment manual, havent-hi pocs estris que facilitessin les tasques de tala i transport dels arbres.»

La major part de les eines utilitzades han sobreviscut al pas del temps fins ara. Els picadors i serradors s'encarregaven d'abatre els arbres. Usaven la picassa—destral catalana, de fulla llarga i de tall de ferro no gaire ample, amb punta de tall d'acer—i el xerrac manual. Prèviament, feien el que anomenaven l'entallada, que, com el nom indica, consistia a fer un tall en forma de cuny a la base de l'arbre, que li donava una certa inclinació, per tal que després de xerracar-lo pel costat oposat la planta s'anés desplomant fins que caigués a terra. Amb aquest tall, el picador s'assegurava que l'arbre caigués en el lloc desitjat. Un cop a terra, començaven les tasques de neteja de les branques i,

Alguns homes de la colla d'en Magret de Camprodon: l'Andreu Palol, de can Jaumic; en Cisco Vila, de can Brocet; en Jesus Casals, de can Fal·lera; i en Miquel Noguer, l'Alemanys. La foto és a l'avinguda de Sant Joan de les Abadesses d'Olot. Anys 60.

PROCEDÈNCIA: Arxiu de l'Ajuntament de Setcases.

si convenia, també s'extreia l'escorça. Tot seguit intervenia l'arrossegador, el qual amb un matxo, un cavall o un parell de vaques s'encarregava de traslladar l'arbre fins als carros, que tot seguit el transportaven a les serradores.

Sovint, les tasques de serrar la fusta es feien en el mateix bosc, fent ús de l'esmentada picassa o d'una serra de pollina que feien funcionar entre dos o més homes. Actualment aquests treballs s'han mecanitzat, amb l'ús de les motoserres i les processadores. Una sola màquina fa totes les feines, i l'arrossegament es fa amb tractors o *skiders*.

La vida dels homes de bosc era dura. Gairebé sempre eren contractats per industrials que eren qui s'adjudicaven les subhastes que l'administració marcava. La propietat dels arbres podia ser pública o privada, però era l'administració forestal l'encarregada de decidir quins arbres podien tallar-se. L'enginyer forestal, acompanyat d'ajudants –normalment guardes forestals–

es desplaçava al bosc i marcava els arbres. A la vall de Camprodon, durant una bona part del segle XX, la majoria de les subhastes foren adjudicades als dos únics industrials del territori, els camprodonencs Joan Magret, en Magret, i Isidre Masardo, en Bonada, amb clar predomini del primer. Cada un d'ells contractava els talladors i arrossegadors que, organitzats en colles, vivien en el mateix lloc de la tala fins acabar la totalitat de la feina.

Jesús Casals de can Fal·lera. D'aquestes colles hem pogut contactar amb dos dels seus components, potser els únics que queden, en Jesús Casals i Palol (Setcases, 1931), de can Fal·lera, de Setcases, i en Joan Roca i Molas (Setcases, 1931), de Llanars, ambdós, de la colla d'en Magret.

En Jesús Casals ens fa un repàs de com es desenvolupaven les tasques de la colla: «Jo sempre vaig tallar per a en Magret. Unes vegades a Resclosanys,

En Jesús Casals és, possiblement, dels darrers treballadors de bosc que queden a la vall de Camprodon.

— Pi negre i pi roig

El bosc, a la vall de Camprodon, abasta una part molt important de territori. Les espècies que el componen s'estenen a les zones d'alta muntanya, estatges subnival i alpi, fins al subalpí i montà, és a dir, des del Pirineu pròpiament dit, per sobre dels 2.500 metres, fins al Prepirineu, més avall dels 1.500 metres. Totes elles han estat aprofitades per a diverses finalitats, i al llarg del temps han constituït una de les fonts de riquesa importants. Aquest fet econòmic s'ha traduït en la venda directa dels productes arboris –ja fossin propietat de l'administració pública o bé estiguessin en mans privades– i en la creació de llocs de treball, en què s'ha guanyat la vida amb les diferents feines derivades del bosc: llenyataires, talladors, traginers... Les espècies amb presència dominant són, entre les coníferes, el pi roig, que s'ha emprat en la repoblació amb excel·lents resultats, el pi negre, i l'avet. Entre les frondoses, el roure de fulla gran –especialment important la roureda de can Pascal, a Camprodon–, el roure martinenc i el faig. Des de la incorporació de Beget al municipi de Camprodon, s'hi ha d'afegir l'alzina; de la qual, s'ha extret bàsicament el carbó vegetal, durant molts anys.

L'espècie més abundant a la vall de Camprodon és el pi negre, per la gran extensió de bosc de Setcases. El segueix el pi roig, a la бага de Vilallonga i part de serra Cavallera. Malgrat tot, si sumem l'espai forestal privat i l'espai forestal públic, tenim una superfície arbrada de més del 60% de la superfície total de la vall, d'unes 26.000 hectàrees. L'abandonament dels cultius ha suposat que el freixe i el bedoll s'hagin escampat enormement 🌲.

Tornejant bitlles d'alzina

FINS A L'ANY 1970, SANTAMARIA TORNERIA S'ABASTIA DE LA FUSTA DELS BOSCOS DE L'ENTORN DE BANYOLES PER DONAR FORMA A MÀNECS DE PIC I A BITLLES PER A LA INDÚSTRIA TÈXIL

Anna Noguer > TEXT // Josep Curto > FOTOGRAFIA

L'any 1922, Eliseu Santamaria i Suades va obrir un taller de torneria de fusta al carrer Sant Mer, de Banyoles. Un modest taller familiar que a poc a poc es va anar especialitzant en la fabricació de mànecs de pic i de peces tornejades per a la indústria tèxtil. Sobretot, les bitlles per a telers, peces de fusta tornejades, més amples d'un cap que de l'altre, on s'enrotllava la trama de fil que es posava dins la llançadora. També feien botons per a rodes de carro, pipes, corrons per a persianes, en aquest cas amb fusta de pi, o bobines per enrotllar-hi tela asfàltica, entre d'altres.

Les bitlles es feien de fusta d'alzina, i era el mateix Eliseu Santamaria, i més endavant el seu fill Eudald, qui s'encarregaven de recórrer els boscos de l'entorn per seleccionar els arbres més idonis per a la fabricació d'aquest tipus

de peces. Feia el trajecte en bicicleta, un recorregut que de vegades arribava fins als boscos de l'Albera o de la Jonquera. Entre d'altres requisits, l'alzina seleccionada havia de tenir un diàmetre determinat, amb la fusta ben llistada i el tronc recte. No podia ser un arbre qualsevol, i per evitar malentesos preferien fer la selecció personalment. Un cop seleccionat l'arbre, el talaven –ja no ells sinó els propietaris del bosc– i el traslladaven al taller. Allà, el maneig dels troncs era totalment manual, no hi havia grues ni toros. L'ús de la faixa era habitual i recomanable per evitar o minimitzar les conseqüències d'una tasca extremadament pesada i que es feia en unes condicions laborals molt diferents de les actuals.

Els arbres es col·locaven drets al pati del taller perquè perdessin una mica l'ai-

gua i s'assequessin. Ben arreglerats, al pati s'hi arribava a concentrar fins a mil tones de fusta d'alzina. Un cop havien perdut la humitat, s'agafaven un per un i es portaven a la serra, es tallaven a mida i s'apilaven. Llavors s'havien d'anar regant perquè no s'assequessin massa i s'esquerdessin. Tot seguit s'esqueixaven amb una *cunya* perquè s'obriessin seguint la veta, en més o menys trossos, depenent del gruix. Amb la mateixa màquina s'hi donava una forma rodona, i finalment es donava la forma de la bitlla. La peça final preparada per anar al teler s'acabava en una altra fàbrica més especialitzada.

Era l'època daurada de la indústria tèxtil catalana. La producció d'aquest tipus de peces semblava imparable, fins que va frenar en sec. Als anys 70 del segle XX, va aparèixer un nou material igual de resistent i molt més barat, el plàstic, que va desbancar la fusta d'un dia per l'altre, i l'empresa va haver de centrar-se en altres tipus de peces. La fusta d'alzina també s'utilitzava per fer els botons de les rodes dels carros, on s'unien els raigs, perquè havien de ser molt resistents. O els mànecs de pic, que s'enviaven a Ceuta i altres llocs del Nord d'Àfrica, on hi havia molta mineria. El taller Santamaria també havia fet centenars i milers de rotlles per a persianes, en aquest cas amb fusta de pi. Concretament, es feien amb la part més alta del pi, que en ser més prima

Imatge antiga del taller de la Torneria Santamaria, a Banyoles.

PROCEDÈNCIA: Eliseu Santamaria.

no es podia aprofitar per a llenya.

D'aquest complet procés de producció, que començava amb la selecció al bosc, en el cas de les bitlles, i acabava al taller transformant curiosament els arbres en peces de diverses mides i formes, avui dia en queda ben poc. També a la dècada dels setanta, es va començar a produir la mecanització del procés, i a poc a poc es va anar deixant d'utilitzar la fusta massissa dels boscos de la zona i se'n van començar a importar altres tipus de fora.

Una nova etapa. L'any 1991, els canvis urbanístics que va viure Banyoles, amb la construcció de la Vila Olímpica, van obligar a traslladar el taller de Banyoles a Serinyà. Santamaria Torneria està situada actualment al paratge de la font del Llop, a tocar de la carretera C-66, sortint de Serinyà en direcció a Besalú.

Actualment, el nét del fundador, Eliseu Santamaria Buixadé, continua al

capdavant d'un negoci dedicat a la fabricació de tot tipus de peces de fusta tornejada que exporta a diversos països com Israel, França, Anglaterra o la República Txeca. Ara,

però, tot i que la fàbrica està completament envoltada de boscos, la fusta que s'utilitza prové de boscos principalment europeus, i el procés d'elaboració és, com dèiem, totalment mecanitzat. També han canviat els productes, que s'han anat especialitzant en torneria per a mobles, des dels balustres d'escales, pilastres, passamans, peus de taules, cadires i llums, o poms, entre molts altres complements. Com tots els sectors, però, la crisi econòmica ha fet baixar notablement la demanda d'aquest tipus de peces, i novament l'empresa ha hagut de reinventar-se. Actualment el catàleg de productes és molt ampli, i fins i tot recentment han col·laborat amb la gelateria Rocambolesc del Celler de Can Roca.

Assegut a la seva taula, a les oficines de la fàbrica de Serinyà, acompanyat pel compàs del tecleig de l'ordinador que maneja el seu fill –la quarta generació del negoci–, l'Eliseu m'ha anat explicant les característiques i els orígens d'una professió que l'ha vist créixer i que és testimoni de la necessitat d'adaptar-se a les exigències de cada moment. M'ha rememorat pacientment unes vivències que recorda del seu pare i les que li han explicat del seu avi. Un llegat que ha perdurat amb el pas del temps, gràcies a la renovació progressiva sense grans revolucions ni expansions.

Ell, afirma, va decidir continuar al capdavant del negoci familiar als 18 anys, quan es va començar a mecanitzar la producció, i lluny li queda el fet d'haver d'anar a bosc a seleccionar la fusta per a les peces. Quan ell va començar, de bitlles ja no se'n feien, però sí que recorda alguna vegada haver hagut d'anar a la zona de Berga i Sant Llorenç de Morunys a comprar puntals de pi per a pals de persiana. ■

L'Eliseu Santamaria i el seu fill Albert són els que estan al capdavant del negoci de la Torneria Santamaria. Al detall, un cove ple de bitlles.

Pels cingles de can Barretina

A TRAVÉS DEL TESTIMONI D'EN PERE TORRA, EN PERE DE COSTABELLA, REMEMOREM LES FEINES DELS BOSQUETANS DE SANT ANIOL DE FINESTRES I SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR

Joan Carreres > TEXT I FOTOGRAFIA

Asseguts a l'era de Costabella i envoltats de l'atenta i afable presència del Morral, de la Trona i dels cingles de can Barretina i de la lleixa del Fabar com a teló de fons, amb les suggeridores i amagades baumes dels Carlins i del Moreno no gaire lluny, en Pere, ple de bonhomia i hospitalitat, amb la seva veu calmosa i plena de l'autèntica parla del terror, ens va desgranant i presentant una munió de dades, fets, vivències i records de la seva vida en aquests rodals de la capçalera de la bucòlica i recòndita vall de Llémèna.

En Pere Torra Artigas va néixer el dia 15 de juny del 1931, al mas del Puig de Sant Aniol de Finestres. Els seus pares eren en Pere Torra Paternerres, nascut al santuari de Finestres, i la Maria Artigas Cullell, filla del mas Xuriguera, de les Planes d'Hostoles. D'aquest matrimoni van néixer tres fills: la Carme, la Maria i en Pere, el més petit dels tres germans i l'únic que encara és viu.

Els avis paterns d'en Pere, en Josep Torra i la Carme Paternerres, van ser ermitans del santuari de Finestres, on va néixer el seu pare. L'avi i la padrina d'en Pere tenien cura del capellà, que en aquell temps residia i oficiava missa diària a l'encimbellat santuari. A més, tenien «quatre cabrotes, una vedella, una truja per fer garrins per vendre i una mica d'hort», explica en Pere.

Les masoveries. Els avis d'en Pere, però, van marxar «avorrits» de Finestres,

tal com ens descriu ell mateix. En poc temps, un vedell i un porc que tenien, que eren una bona part de les poques pertinences amb què comptaven, es van estimbar daltabaix de les cingleres i lleixes que envolten aquell altívol indret.

La seva família paterna, doncs, va marxar de Finestres i va anar a cal Cucut primer i al Puig després. Al Puig s'hi van estar fins a l'any 1965, quan en Pere ja en tenia 34. Llavors van anar-se'n al mas Costabella, també com a masovers.

Pel que fa a les feines de bosc, en Pere s'hi va dedicar mentre va viure al Puig. A Costabella «ja teníem prou feina amb la terra i el bestiar, i en aquella època, a més, va arribar el butà, i el bosc no donava tant», ens explica.

De ben jovenet, doncs, va començar a treballar a bosc amb el seu pare, estasant, escorxant i fent alguna pila de carbó al bosc del voltant del Puig. El carbó el feien a l'hivern, ja que a l'estiu tenien feina a treballar els camps de la casa i a cuidar el bestiar.

Els dies que tenien les piles de carbó enceses s'havien d'aixecar dues vegades a la nit per anar a vetllar-les, a vigilar que cremessin correctament perquè el carbó sortís bé. Les piles estaven enceses més o menys dies, de vuit dies a tres setmanes, depenent de si eren més o menys grosses. «La pila s'havia d'anar burxant amb una perxa llarga, donant-li de 'menjar' llenya petita. Quan el carbó estava a punt, s'havia d'escaldejar, ofegant-lo

amb terra». Aquesta feina s'havia de fer amb esclops, per no cremar-se els peus.

Per acabar, es recollia el carbó amb una pala i s'anaven emplenant els sarrions, que pesaven uns 66-67 quilos cadascun. Els sarrions, llavors, eren transportats amb matxos fins al port de camió, a can Tura de Sant Aniol de Finestres, on els esperaven els camions d'en Masdevall, de Sant Esteve de Llémèna, per dur el carbó a Barcelona. En Masdevall era contractant de boscos i transport. Tenia matxos, traginers, camions i xofers.

Els renecs dels traginers. Els traginers havien de ser homes alts i valents, amb força per poder carregar els pesants sarrions al llom dels matxos. Solien dur faixa, ben lligada a la cintura per protegir-los l'esquena, i menaven, normalment, tres matxos: «El davanter, que duia la cascavellada, i els dos de darrere, que portaven una campaneta cada un». Els matxos estaven ben ensenyats per transitar per aquells camins i viaranys. Si no anaven prou bé, però, el traginer «feia petar, a terra, el fuet que duia a la mà per fer-los anar ben *orelladrets*» tot deixant anar els clàssics renecs. D'aquí ve la dita: «Declama com un traginer», ens apunta en Pere. Una estampa que havia de ser inoblidable, i que avui resta perduda en la memòria i els records del temps, veure transitar matxos i traginers pels nostres boscos i sentir el dringar dels esquellerincs que duïen els matxos i la

veu forta del tragner ressonant enmig de les bosquíries...

Quan tenia 15 anys, en Pere ja va començar a fer jornals de treball a bosc. Va començar amb en Masdevall de Sant Esteve de Llémna, cobrant 15 pessetes al dia, treballant de fosc a fosc. Posteriorment, va treballar per en Planaferrana de Sant Miquel de Campmajor. Durant molts anys va cobrar 20-25 pessetes al dia, cap a l'any 1955 va passar a cobrar-ne 50 i, finalment, en cobrava 100.

En Planaferrana, cap a l'any 1953-54, va ser dels primers propietaris de les nostres contrades que va tenir el po-

pular Unimog –també conegut col·loquialment amb el nom de *catxolina*–, la primera màquina que va sortir per treballar al bosc i que servia per anar a buscar les càrregues de carbó i la llenya. Duia set càrregues i si s'hi afegia un remolc en podia dur fins a quinze o vint.

El calendari de les feines. En Pere també ens ha explicat les èpoques de l'any en què feia les diferents feines de bosc, i tot seguit ho explicarem una mica...

Cada any, a l'hivern, estassava amb un tallabarder la quantitat de bosc necessària per fer unes 25 o 30 piles de car-

bó. A la primavera, s'escorxava. Aquesta feina es feia, «amb una destraleta petita, començant per la part de dalt de l'arbre i anar baixant fins al capdavall», durant el mes de maig i fins a primers de juny, que és quan les alzines broten i *saben*. Passada aquesta època, «l'escorxa de l'alzina quedava enganxada al tronc i no es podia pas pelar». S'escorxaven les alzines que s'havien estassat per fer-ne carbó. D'aquelles alzines, doncs, se'n treia un doble benefici, el de l'escorça i el del carbó. L'escorça es deixava apilonada al bosc perquè s'assequés. Quan era seca, es trinxava i es carregava en sarrions que els matxos anaven a buscar. Finalment, era venuda per fer tints.

Durant el mes de setembre i la tardor es picaven les alzines que s'havien estassat i es cremava tota la brossa que sobrava. Es feia en aquesta època perquè a l'estiu no es donava permís per picar. L'altre hivern, finalment, es feia el carbó amb aquella llenya que s'havia picat. «També es podia fer el carbó el mateix any que s'havia picat, però si la llenya era verda sortia menys carbó», ens aclareix en Pere. Al cap de 4 o 5 anys, es tornava a aclarir el mateix tros de bosc. «Es treien les alzines més lletges per fer carbó i les altres es deixaven per anar conservant el bosc.»

I totes aquestes feines tan dures, que aquí han quedat explicades i resumides amb unes poques línies, les feien a mà tota aquella gran gent plena de conformisme i saber fer. Tota aquella gent, molta de la qual ja no es troba entre nosaltres, a qui volem retre un merescut i petit homenatge des d'aquí i per sempre. I, també, més particularment, volem agrair molt sincerament a en Pere de Costabella la seva paciència a l'hora d'atendre'ns, tot el temps que ens ha dedicat i tota la informació que ens ha aportat amb la seva admirable memòria i la seva magnífica conversa. Moltes gràcies, Pere! 🍂

En Pere Torra, amb la destal que encara conserva del seu pare.

M5

Parlament de les autoritats durant la inauguració de la central de telèfons de Canet d'Adri.

DATA: FEBRER DE 1961

AUTOR: NARCÍS SANS PRAT

PROCEDÈNCIA: CRDI. AJUNTAMENT DE GIRONA (FONS NARCÍS SANS PRAT)

M6

Exhibició de patinatge artístic amb motiu de la inauguració del poliesportiu de Camprodon.

DATA: 15 D'OCTUBRE DE 1975

AUTOR: NARCÍS SANS PRAT

PROCEDÈNCIA: CRDI. AJUNTAMENT DE GIRONA (FONS NARCÍS SANS PRAT)

PATRIMONI

PATRIMONI ETNOLOGIA

Creus de terme al Pla de l'Estany [pàg. 80-81]

GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

PATRIMONI ARQUITECTURA

Les Cols d'Olot [pàg. 82-83]

JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]

PATRIMONI HISTÒRIA

La Guerra de Successió a Banyoles [pàg. 84-85]

GUERAU PALMADA

PATRIMONI NISSAGUES

Els Frigola de Mata [pàg. 86-87]

JOSEP GRABULEDA [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

Cassola de cargols amb papada i botifarra negra
cuinada per Josep Maria Masó.
FOTO: Pep Sau.

PATRIMONI GASTRONOMIA

Cargols amb papada i botifarra negra [pàg. 88-89]

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]

PATRIMONI MÚSICA

El ball del Tortell d'Esponellà [pàg. 90-91]

JOSEP GARCIA [Sant Esteve d'en Bas, 1969. Músic i mestre especialista de música a Educació Infantil i Primària]

PATRIMONI FAUNA

El pregadéu [pàg. 92-93]

EMILI BASSOLS [Olot, 1965. Biòleg]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

El romaní [pàg. 94-95]

ESTER SALA [Olot, 1973. Farmacèutica]

Creus de terme al Pla de l'Estany

A la comarca es conserva un conjunt notable de creus de terme, elements constructius i populars fets de pedra o bé d'altres materials, amb una funció religiosa, popular o bé territorial

Les creus de terme fetes de pedra s'erigien en punts estratègics i ben visibles: entrades dels pobles, cruïlles de camins, carrers i places, a tocar l'església... No tenien una única funcionalitat, ja que podien complir una tasca de protecció religiosa, delimitant la sagrada eclesiàstica; com també podien assenyalar els límits territorials d'una parròquia, conegudes també com a *decimars*. A nivell administratiu, també fixaven els límits d'una vila, tot sovint vorejant els camins rals per tal de donar la benvinguda o acomiadar els viatgers. Solen tenir una base o pedestal amb graons, una columna i un coronament amb forma de creu, tot sovint amb temes esculpits religiosos, de manera habitual la Crucifixió i la Verge Maria. Les creus de terme més remarcables a la comarca són les de can Teixidor –Banyoles–, Martís –Esponellà–, Ollers, Corts, Pujals dels Pagesos, Pujals dels Cavallers, Ravós del Terri, Palol de Revardit o bé can Gay –Orfes.

Sense possibilitats de tractar-les totes, en detallarem les més notables. Tanmateix, cal advertir que aquest conjunt de creus de terme al Pla de l'Estany ha sofert tota mena d'infortunis i canvis. Tot sovint han canviat d'emplaçament; algunes foren destruïdes durant l'esclat de la Guerra Civil i unes quantes van ser refetes durant la Santa Missió dels anys 50 del segle passat. Recentment han estat restaurades i recol·locades amb més o menys encert.

La toponímia també ens recorda l'existència de moltes creus a la comarca, per exemple, l'origen del nom de Riudellots de la Creu, ja citat l'any 1209 com a *Rivolutorum de Cruce*. El poble certament es trobava dalt d'un turonet seguint el camí reial cap a la ciutat de Girona, on des d'època medieval hauria estat alçada una creu de terme, de la qual en podria quedar part de la seva base a ca l'Oliva. D'altres topònims també ens marquen el seu antic emplaçament, tot i que podrien ser tant creus de terme com pedrons. Es pot destacar el topònim de la Creu de Rodeja –Porqueres–, la Creu d'en Trull –Banyoles–, el puig de la Creu de Vilardell –Porqueres–, la Creu Martina –Palol de Revardit–, la Creu de Puig Hortós –Serinyà–, la Creu de l'Asprell –al límit amb Canet d'Adri– o bé la Creu Viadera –Sant Esteve de Guialbes.

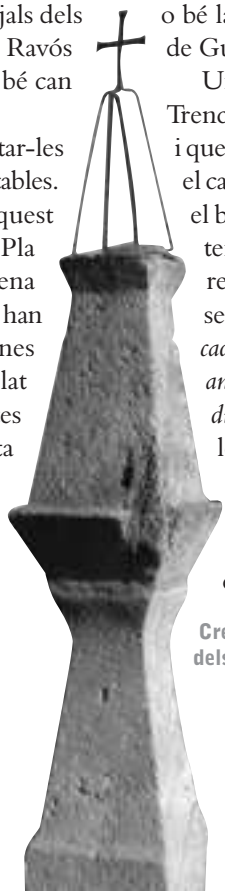
Un cas paradigmàtic fou la Creu Trencada, situada en el pla de Mata i que marcava el límit del terme en el camí reial cap a Girona. El 1789 el batlle de Banyoles ordenava al teixidor de lli Josep Pagès que restituís aquesta creu termal al seu lloc després d'haver *arrencades aquelles pedras que de cents anys a esta part eran plantadas en dit pla de Mata*. El segle XVIII les restes d'aquesta creu ben antiga eren ja molt trossejades. Els fragments estaven posats en cercle al costat del camí, i de mica en mica, el seu

emplaçament i el nom popular caigueren en l'oblit.

Creu de can Gay. Es tracta d'una de les creus més interessants de la comarca, encastada a la paret de la pallissa del mas del mateix nom, en el poble d'Orfes. Molt probablement la família Gay en sufragà la seva construcció. Antigament s'hi feia la benedicció del terme. L'any 1936 la creu fou trossejada, i els fragments de més valor foren dipositats al Museu Diocesà de Girona. Entre els trossos hi havia un capitell corinti, que probablement havia estat una lipsanoteca d'un antic altar.

Després de la guerra, s'hi col·locà una columna de pedra i una simple creu de ferro com a coronament. Fa pocs anys ha estat objecte de restauració, procurant recuperar la seva fesomia originària del segle XVII. La base té forma de pedestal amb tres graons fets de blocs de pedra ben tallats. Damunt hi ha el pedestal que duu la data de 1606 i la imatge esculpida d'un gall dins d'un blasó d'estil barroc. El gall és símbol de Jesús, però també podria fer referència al mas del mateix nom. El coronament actual és una creu de pedra amb la imatge de Crist i darrere la Pietat.

Creu de Martís. Aquesta creu es troba en un dels indrets amb més encant de la comarca, a l'entrada del veïnat de Martís, amb la magnífica panoràmica oberta cap a la Garrotxa i l'Empordà, precisament on el rec d'Espolla comença a davallar cap a l'espectacular salt de Martís.

Creu de Pujals dels Pagesos.

La creu els anys 40 del segle passat era a terra, víctima dels estralls de la guerra, quan membres del Centre Excursionista de Banyoles en recuperaren amb encert els fragments. S'aixecà una còpia en el mateix indret, a tocar l'antic pont d'origen medieval que portava vers el castell d'Esponellà. La peça autèntica dels segles XIV-XV es troba avui al Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles.

Creu d'Ollers. Sens dubte es tracta d'una de les creus més curioses de la comarca, pel caràcter popular i rústic, amb figuracions imaginatives i toscament esculpides de la Mare de Déu amb el Nen i el Crucifix. En un costat del pedestal s'hi pot llegir 'Sebastia M. 1602'. Antigament la creu es trobava a la vora del camí a Ollers, però fou desplaçada l'any 1991 a prop de la parròquia, però

ja amb algunes peces que no semblen pertànyer a la creu primitiva.

Creu de Pujals dels Pagesos. Davant de can Farró, a tocar l'església d'origen romànic de Santa Eulàlia de Pujals dels Pagesos, es conserva aquesta creu de pedra de 190 cm d'alçada. Tot i que no té cap element figuratiu, la seva originalitat consisteix en la combinació de formes prismàtiques i motllures tallades amb blocs de pedra sorrenca. Com a coronament, té una estructura metàl·lica de quatre braços que sosté una petita creu de forja. Caldria suposar que fou erigida durant el barroc, època de devoció religiosa a la comarca.

Creu de can Teixidor. Cada any a finals del mes de juliol se celebra la popular festa del Terme de Banyoles, dedica-

da als patrons Sant Abdó i Sant Senén. Precisament aquesta creu marcava el terme, és a dir, les terres i masos situats a extramurs de la vila. Tot i que la creu actual de travertí té un aspecte medieval, en realitat fou esculpida per l'escultor Modest Fluvià i beneïda el 21 de novembre de 1987 amb aigua recollida en els quatre termes de Banyoles. S'hi poden veure les figures amb detall de Sant Mer, Sant Benet, Sant Martirià, Santa Maria o els patrons del Terme. El fust octogonal amb l'escut de la vila recolza damunt unes sòlides rodes de molí procedents de diferents indústries. Com a curiositat, alguns fragments de l'antiga creu medieval es troben ben custodiats a la casa pairal de can Teixidor –Brugada. Aquests corresponen al fust i capitell d'estil gòtic –segles XIV-XV– amb figuracions de sants .

A l'esquerra, la creu de terme i el pont medieval al rec d'Espolla, al veïnat de Martís. A la dreta, la creu del poble d'Ollers.

Sant Martí

HISTÒRIA ANTIGA AL COR DE LA VALL DE LLÉMENA

Al bell mig de la Vall de Llémena, custodiat pels cingles de Sant Roc i Rocacorba i serpentejat per la riera de Llémena, s'estén el municipi de Sant Martí de Llémena. Contemplar-lo en la seva extensió no és possible a peu de la vall, hi ha massa serres que n'obscureixen l'horitzó. Caldrà que entonem les carenes, com els ancestres neolítics que habitaven a les coves, per poder veure els contorns d'un municipi ampli, de 44 quilòmetres quadrats, on s'hi reparteixen quatre nuclis poblacionals ben diferenciats i alhora vertebrats per una història antiga: les Serres, Sant Martí, Llorà-el Pla de Sant Joan, i Granollers de Rocacorba.

Ens hem reunit amb un representant de cadascun dels nuclis principals; en Joan Buch, fill del Pla de Sant Joan; en Lluís Ramió, de Granollers de Rocacorba, i en Josep Prat, de Sant Martí. De seguida que es troben, la conversa esdevé una festa de records. Enyoren els temps en què «fèiem més comunitat», quan es podia deixar la casa oberta sense preocupar-se per res, quan tothom ajudava si algú es posava malalt o tenia un accident, i a les feines de camp «tothom col·laborava a l'hora de segar o batre, i a la primavera a escorxar, i sempre cantàvem mentre treballàvem, semblava que anàvem millor», comenta en Josep. Davant

nostre hi ha el bosc de la Barroca, l'evocuen com llúia abans, més net i cuidat, i tot sovint s'hi podien sentir cants. Quan hi feinejaven, des d'un punt i un altre de la boscúria arribava un diàleg de tonades mentre fumejava una paella on hi menjarien trenta. I el diumenge era festa perquè ningú treballava, «i quasi tothom anava a missa, es criticava, s'ho explicaven tot, la gent es comunicava més... Els capellans coneixien tots els secrets. Sabeu que a l'església de Santa Maria de Granollers encara hi ha un confessorari?», diu en Lluís.

La casa d'en Josep Prat, can Verdager, assenyala al llinar de la seva porta i gravat en pedra que va ser construïda l'any 1732. Sense haver-ho pretès, la casa podria ser un museu d'eines antigues i de les maneres de fer d'abans. A un extrem hi ha un porxat per assecar-hi el gra i guardar la palla al pis de dalt, com els que un segle enrere hi havia a qualsevol llar de la contrada. Aquest està engarlandat amb eines de treballar el camp en desús, el nom de les quals també es troba en perill d'extinció: una batolla per batre, un rascló per treure les fibres, una *traga* per fer tirar les carretes, una forca de fusta, una dalla, una bàscula romana... Com aquest, molts masos van ser edificats i sobretot engrandits entre els segles

XVI i XVIII. La bonança que explica aquest creixement és conseqüència de l'expansió agrícola dels pagesos arran de la resolució del conflicte remença a favor seu. I aquest benestar s'estirarà fins al segle XIX, quan Sant Martí arribarà al seu rècord històric de població, amb 1.474 habitants l'any 1860.

La revolta remença. El personatge històric que encapçalà la segona revolta remença, arran de la qual es van abolir definitivament els drets feudals i els mals usos amb la Sentència de Guadalupe –21 d'abril de 1486–, va ser Pere Joan Sala, fill de Granollers de Rocacorba. L'obaga vall de Llémena va ser el paisatge de l'alçament dels pagesos el 1481, quan van atacar Girona amb Pere Joan Sala al capdavant, i també va ser la vall l'escenari de les negociacions entre ambdues parts, amb la família Margarit com a mitjancera. Silenciosos, rememoren aquesta història una escultura contemporània i la casa on va néixer el cabdill. L'escultura és un marc de ferro més alt que ample, esbiaixat per la part de dalt, de manera que el paisatge hi queda emmarcat com una postal animada, mentre que l'obertura al capdamunt és una fuga cap a la llibertat del firmament. Des de cert angle, la imatge que retalla l'escultura són les muntanyes de Sant Miquel de

LAIA JUEZ. Barcelona, 1975. Antropòloga i periodista
XAVIER PLANA. Barcelona, 1970. Enginyer industrial

A la foto de dalt, el poble de Sant Martí –esquerra–, el curs de la Llémena envoltat de camps de conreu i, en primer pla, can Nerós. A la dreta, en Lluís Ramió, en Joan Buch i en Josep Prat.

A PEU PER L'ALTA GARROTXA

El Montpetit

UNA BONICA ASCENSIÓ AL CIM I EL CASTELL DE MONTPETIT, QUE AMB EL SEU GERMÀ GRAN, EL MONTMAJOR, DOMINEN LES VALLS D'OIX I DE CARRERA

Joaquim Agustí i Bassols > TEXT I FOTOGRAFIA

A poques passes del trencant de can Planes, en direcció a Coldecarrera, podem estacionar el nostre automòbil. Un camí molt rost, erosionat pel pas de vehicles de dues rodes, s'enfila serrat amunt, vorejant una atapeïda pineda. Més endavant el pendent minva i el caire es perfila. El camí, antic itinerari de Toralles a Castellar de la Muntanya i Olot, dibuixa unes ziga-zagues més suaus; aviat començarem a gaudir de boniques perspectives de la vall de Carrera, des de la muntanya del Cós fins a la casa de Coldecarrera, amb el Montmajor davant nostre. Rodejarem un turó per la nostra esquerra i anirem

al pla Jugador. Allà deixarem el caire, que podríem seguir cap a l'oratori de Sant Isidre, i agafarem un camí més planer, a la dreta. Un bonic mirador permet contemplar el Montpetit, amb el veïnat de Toralles als seus peus i el Comanegra al fons.

Anirem a trobar el camí ramader, pel qual van transitar els ramats de l'Empordà i la Garrotxa camí de la vall del Bac i les pastures dels Pirineus, senyalitzat actualment amb marques de tots colors; encetarem un breu descens. Després de travessar el torrent de Toralles, que poc més avall s'estimba pel bonic salt de la Burra, habitual-

ment eixut, seguirem cap a la plana de la Costa.

A la vora de la plana trobarem la carretera i la seguirem cap a la dreta. En el primer revolt deixarem de costat l'església de Sant Martí de Toralles, bell exemple del romànic del segle XII, i la casa del Marcer, acuradament restaurada i habitada. Haurem de ser molt curosos a l'hora d'obrir i tancar una teranyina de filats. En el següent revolt agafarem, a l'esquerra, el camí que s'enfila al Montpetit. Després d'uns metres planers comença una pujada que es redreça progressivament. Un cop al paratge de la Cometa, clotada poc fonda que rat-

El Montmajor vist des de la talaia del castell de Montpetit.

SORTIDA De la carretera de Castellfolit de la Roca a Coldecarrera i la Vall del Bac, a poques passes del trencant de can Planes (395 m)

ARRIBADA A la mateixa carretera, a un quilòmetre del punt anterior en direcció a Castellfolit de la Roca (365 m)

TEMPS DEL RECORREGUT 1 hora i 20 minuts de pujada al cim de Montpetit i 1 hora i un quart de baixada, amb la visita al castell inclosa
PUNT MÉS ALT El cim de Montpetit, a 898 metres
UNA ÈPOCA PER FER-LO Des de l'octubre fins a principis de maig

ELEMENTS D'INTERÈS El veïnat de Toralles, amb l'església parroquial dedicada a Sant Martí

ALTRES PROPOSTES La pujada al Montmajor, a partir del pla Jugador, és força més llarga, però encara més atractiva i panoràmica

lla la muntanya de dalt a baix, el camí fins i tot dibuixa algunes ziga-zagues. Al capdamunt arribarem a un collet, anomenat la bassa de Montpetit, tot i que aquesta ja no és enlloc. Un corriol s'enfila a la nostra dreta, fressat però força dreturer; el seguirem i en pocs minuts assolirem el cim de Montpetit.

El Montpetit podria ser un gran mirador, però és materialment cobert d'aulines. Ens haurem de conformar amb una bonica perspectiva del Montmajor i el poble de Pera, amb el Costabona i el Canigó al fons. Curiosament, la nostra muntanya també és anomenada Montmajor petit.

El castell de Montpetit. Marxarem del cim en direcció sud-oest, sense un camí ben definit. Haurem de caminar sobre roques cantelludes i baixar el graó d'una petita cinglera, abans d'assolir una placeta carbonera. Allà deixarem, a la dreta, el camí que seguirem a la tornada, però ara ens hem d'enfil·lar a dos grenys de roca. En el segon hi trobarem les migrades restes del castell de Montpetit; fins a onze filades de car-

reus, petits i poc treballats, han resistit el pas dels segles. El seu origen és prefeudal, però la tradició oral hi situa un convent de monges. Bonica perspectiva de l'abrupte Montmajor, amb la plàcida plana del Marcer als seus peus i la vall de Carrera i Castellar de la Muntanya en segon terme.

Tornarem del castell a la plaça carbonera i allà agafarem el camí que ens conduirà novament a la bassa de Montpetit. Ara escollirem el fressat corriol que planeja en direcció llevant, però més enllà d'una altra placeta, enfangada pels senglars, encetarem una davallada més decidida. En alguns punts el viari actual és per fora de l'antic traçat, però no té pèrdua. Una petita clapiça ens ofereix un fugisser punt de vista sobre la vall d'Oix, amb el Ferran i el Bassegoda al fons. Després de donar la volta a mitja muntanya per sobre del paratge de la Devesa, per un alzinar que els pins van colonitzant, arribarem a un altre caire, on veurem les restes mig soterrades d'un antic forn de calç. Un vell camí carreter, convertit fa anys en pista, davalla en ziga-zagues a l'extens

pla de coll Sapell, que el bosc torna a fer seu amb el pas dels anys.

Al coll trobarem la carretera de Toralles i la seguirem cap a la dreta. Trepitjant els paratges que van viure les primeres topades de la batalla del Totx –un dels fets més rellevants de la tercera carlinada–, planejarem per sota de les Clapis-ses de Montpetit i anirem al Serradell, caire molt marcat. Sense arribar al veïnat de Toralles, deixarem la carretera i tirarem serrat avall. Aviat confluirem amb el camí dels Matxos, que ve del Marcer. Toralles pertany al municipi de Montagut –no pas a l'antic terme d'Oix– i a la parròquia de Santa Maria de Castellar; podem endevinar que disposava de bons camins per accedir a aquests centres administratius i en acabar l'excursió en coneixerem dos. El que ara hem escollit, molt vistent des de la carretera, baixa al Matisser, la Roca Planera, voreja les Puntes per la nostra esquerra, segueix cap als Basserots, passa pel costat de les migrades ruïnes de can Just –potser ens passaran desapercebudes–, i ens porta a la carretera asfaltada. Un quilòmetre ens separa de la sortida 📍

Restes del castell de Montpetit.

**ARA,
LA HISTÒRIA
ENS CONVOCA**

**COMMEMOREM
EL TRICENTENARI**

Ets protagonista d'una història escrita entre tots. Per ells, pels teus, per tu, pels que vindran, has arribat fins aquí. Si mires enrere hi veuràs el rastre d'un camí que no ha estat fàcil. Davant, només s'hi veu l'horitzó. El que hem viscut és a la nostra memòria, el que hem de viure és a les nostres mans.

tricentenari.cat